

УДК: 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.12>

ТАКТИКА ОГЛЯДУ РЕЧЕЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Коваленко А.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад
факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3665-0147>
e-mail: new4or@gmail.com

Коваленко А.В. Тактика огляду речей у кримінальному провадженні.

Статтю присвячено формулюванню тактико-організаційних криміналістичних рекомендацій щодо проведення огляду речей у кримінальному провадженні. Автор досліджує сутність огляду, як процесуальної дії, та пропонує визначати огляд речей як гласну С(Р)Д, яка полягає у безпосередньому цілеспрямованому сприйнятті уповноваженою особою ознак певного матеріального об'єкта з метою отримання чи перевірки відомостей, які мають значення для кримінального провадження.

У структурі огляду речей виокремлено традиційні підготовчий, робочий та заключний етапи. Серед підготовчих дій автор наводить ознайомлення з іншими матеріалами кримінального провадження, визначення меж огляду, обрання часу та місця його проведення, визначення кола учасників та підготовку необхідних науково-технічних засобів. На загальній стадії робочого етапу такого огляду запропоновано встановлювати, описувати та фіксувати загальні ознаки досліджуваних об'єктів: зовнішній вигляд, матеріал, загальні розмірні характеристики, вагу, тип та найменування тощо. На детальній стадії робочого етапу рекомендовано встановлювати, описувати та фіксувати специфічні, індивідуалізуючі ознаки оглядуваних об'єктів: розмірні характеристики, форму, матеріал, забарвлення кожного окремого елемента; позначки, написи та маркування; дефекти, пошкодження та сліди нашарування тощо. Означено, що на заключному етапі огляду речей здійснюється фіксування його ходу та результатів, а також пакування оглянутих речей.

Наголошено, що основною формою фіксування такої процесуальної дії є протоколювання. Наведено відомості, які доцільно заносити до вступної, оглядової та заключної частин протоколу. Типовими додатками до протоколу визнано друковану фототаблицю, носії комп'ютерних даних з цифровими фотознімками та відеозаписами, виконаними під час проведення огляду.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, криміналістична тактика, слідча (розшукова) дія, огляд, огляд речей, криміналістична фотозйомка, протокол.

Kovalenko A.V. Tactics of inspection of objects in criminal proceedings.

The article is dedicated to formulating tactical and organizational forensic recommendations for conducting inspection of objects in criminal proceedings. The author examines the essence of inspection as a procedural action and suggests defining the inspection of objects as an overt investigative (search) action, which involves the direct purposeful perception by an authorized person of the characteristics of a specific material object with the aim of obtaining or verifying information relevant to criminal proceedings.

The structure of object inspection comprises traditional preparatory, working, and final stages. Among the preparatory actions, the author lists familiarization with other materials of the criminal proceedings, defining the scope of the inspection, selecting the time and place for its conduct, determining the participants involved, and preparing necessary scientific and technical tools. At the general stage of the working phase of such an inspection, it is proposed to establish, describe, and document the general characteristics of the examined objects: their appearance, material, overall dimensional characteristics,

weight, type, and designation, etc. At the detailed stage of the working phase, it is recommended to establish, describe, and document specific, individualizing characteristics of the inspected objects: dimensional characteristics, shape, material, color of each separate element; markings, inscriptions, and labeling; defects, damages, and overlay traces, etc. It is specified that at the final stage of the inspection of objects, the process and results are recorded, and the inspected items are packaged.

It is emphasized that the main form of documenting such procedural action is protocol drafting. Information to be included in the introductory, descriptive, and final parts of the protocol is provided. Standard annexes to the protocol include a printed photo table, computer data carriers with digital photographs and video recordings taken during the inspection.

Key words: criminal proceedings, pre-trial investigation, forensic tactics, investigative (search) action, inspection, object inspection, forensic photography, protocol.

Постановка проблеми. Речові докази є одним із основних джерел доказової інформації у кримінальному судочинстві. Такі матеріальні об'єкти несуть на собі сліди вчиненого кримінального правопорушення та інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Через це описані об'єкти мають високу інформаційну цінність і потребують належного поводження та ретельного дослідження.

Відповідно до ч. 2 ст. 100 КПК України, усі речові докази, які отримані або вилучені слідчим (дознавачем), прокурором, мають бути оглянуті, сфотографовані та докладно описані в протоколі огляду. Крім того, закон додатково зобов'язує сторону обвинувачення фіксувати за допомогою фотографування чи відеозапису та докладно описувати докази, визначені ч. 6 ст. 100 КПК України: речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню. Тобто, для того щоб надати переліченими об'єктами процесуального статусу речових доказів, слідчий (дознавач) чи прокурор мають обов'язково здійснити їх детальний огляд. Ефективність загаданої процесуальної дії прямо залежить від тактичної грамотності застосування уповноваженими особами відповідних криміналістичних засобів під час її проведення.

Стан опрацювання проблематики. Тактико-організаційні підвалини проведення огляду у кримінальному провадженні були розроблені В.І. Алексеїчук, В.П. Бахінім, В.Д. Берназом, І.В. Борисенком, В.К. Весельським, А.Ф. Волобуєвим, В.А. Журавлем, А.В. Іщенком, В.В. Коваленком, Н.І. Клименко, В.О. Коноваловою, В.К. Лисиченком, Б.Є. Лук'янчиковим, Є.Д. Лук'янчиковим, В.О. Малярвою, І.В. Пирігом, О.В. Одерієм, М.В. Салтевським, Р.Л. Степанюком, К.О. Чаплинським, В.М. Шевчуком, В.Ю. Шепітьком та іншими вітчизняними ученими. Втім, у сучасних наукових працях увага найчастіше приділяється огляду місця події та огляду (попередньому дослідженню) документів, а також особливостям огляду окремих категорій речей: транспортних засобів [1, 2], комп'ютерної техніки [3, 4, 5], зброї [6, 7], вибухових речовин та пристроїв [8], об'єктів біологічного походження [9] тощо. Водночас загальні тактико-організаційні криміналістичні рекомендації щодо проведення огляду речей у кримінальному провадженні на сьогодні не були належним чином висвітлені у спеціальній літературі.

Метою статті є формулювання тактико-організаційних криміналістичних рекомендацій щодо проведення огляду речей у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Ч. 1 ст. 237 КПК України встановлено, що огляд у кримінальному провадженні проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. За своєю сутністю огляд полягає у безпосередньому сприйнятті, вивченні та фіксуванні уповноваженими особами стану і властивостей матеріальних об'єктів, вірогідно пов'язаних з подією кримінального правопорушення [10, с. 546]. Гносеологічну основу цієї процесуальної дії складає сукупність методів пізнання, які уповноважені особи застосовують до досліджуваних об'єктів. Домінуючим серед них, на переконання В.К. Весельського, є метод спостереження; він доповнюється методами вимірювання, порівняння, опису, та, в окремих випадках, експерименту [11, с. 152].

Залежно від об'єкта дослідження виокремлюють огляди місця події, місцевості, приміщень, речей, документів, комп'ютерних даних тощо, кожен із яких має власну специфіку. Огляд речей ми пропонуємо розуміти як гласну слідчу (розшукову) дію, яка полягає у безпосередньому

цілеспрямованому сприйнятті уповноваженою особою (слідчим, дізнавачем, прокурором, або оперативним співробітником за їх дорученням) ознак певного матеріального об'єкта, з метою отримання чи перевірки відомостей, які мають значення для кримінального провадження. Об'єктом такого огляду є предмети, які відповідають, або потенційно можуть відповідати вимогам до речових доказів, що встановлені ст. 98 КПК України.

Огляд речей може здійснюватися як окрема слідча (розшукова) дія, або як складова інших процесуальних дій, у межах яких певний об'єкт було виявлено чи отримано (обшук, огляд місця події, тимчасовий доступ до речей і документів, негласне обстеження публічно недоступного місця тощо). Так, наприклад, матеріальний об'єкт, вилучений під час проведення огляду місця події, за наявності сприятливих умов може бути детально оглянутий на місці з фіксуванням усіх його суттєвих ознак у відповідному протоколі. У випадку, якщо під час проведення основної процесуальної дії можливість детально оглянути такий об'єкт була відсутня, він може бути досліджений пізніше шляхом проведення додаткового огляду за місцем проведення досудового розслідування. Утім, як зауважує В.О. Малярова, з метою більш ретельного дослідження нерідко виникає потреба провести повторний детальний огляд речей і після того, як вони були оглянуті за місцем їх виявлення [12, с. 285].

Як і інші різновиди цієї процесуальної дії, огляд речей може бути умовно поділений на три основні етапи: підготовчий, робочий та заключний.

Якщо огляд певної речі проводиться як складова іншої процесуальної дії, підготовка до нього, як така, відсутня. У описаних ситуаціях уповноважені особи мають насамперед належним чином підготуватися до проведення основної процесуальної дії (огляду місця події, місцевості або приміщення, обшуку, отримання тимчасового доступу до речей та документів тощо).

У випадках, коли огляд речей проводиться як самостійна слідча (розшукова) дія, суб'єкту доказування необхідно здійснити такі підготовчі заходи:

- дослідити матеріали кримінального провадження та отримати загальні відомості про об'єкт, який буде досліджуватися, і його зв'язок з обставинами, що мають значення для кримінального провадження та підлягають з'ясуванню;

- визначити межі огляду. Речі можуть оглядатися як індивідуально (по одній), так і групами. У другому випадку їх дослідження має здійснюватися методично та послідовно з дотриманням принципу повноти огляду кожного об'єкта. У випадках, коли досліджувані об'єкти мають спільні або взаємопов'язані ознаки, можливий їх одночасний детальний огляд (наприклад, слідосприймаючого та вірогідного слідоутворюючого об'єкта, об'єктів, які могли бути частинами одного цілого тощо). За потреби дослідження серії однорідних об'єктів (наприклад партії виробів) можливе здійснення огляду декількох одиниць із серії з метою виявлення та попереднього фіксування їх групових ознак;

- обрати час та місце проведення огляду. Як правило, місцем його проведення є службовий кабінет уповноваженої особи. Водночас на розсуд суб'єкта дослідження для цих цілей може бути обране будь-яке належним чином обладнане місце, зокрема й робочий кабінет залученого спеціаліста. Якщо досліджуваний об'єкт є невід'ємним від навколишньої обстановки або великогабаритним, огляд може проводитися за місцем його перебування чи зберігання. Час проведення такого дослідження обирається на розсуд уповноваженого суб'єкта, проте можуть бути випадки, коли огляд доцільно провести невідкладно, наприклад якщо необхідно дослідити об'єкти, які піддаються швидкому псуванню;

- визначити коло учасників огляду. До проведення такого дослідження доцільно залучати спеціаліста-криміналіста та, за потреби, інших профільних спеціалістів; до проведення огляду можуть бути залучені потерпілий чи сторона захисту, якщо дослідження здійснюється за їх клопотанням, а також у випадках, коли участь цих осіб, на думку уповноваженої особи, є корисною; поняті запрошуються на розсуд уповноваженої особи, адже їх участь під час проведення огляду як окремої процесуальної дії, відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України, не є обов'язковою;

- визначити та забезпечити наявність необхідних науково-технічних засобів (як правило це засоби польової криміналістики; за необхідності залучені спеціалісти можуть використовувати засоби лабораторної криміналістики та інші більш специфічні технічні прилади). Оскільки ст. 100 КПК України вимагає здійснювати фотофіксування усіх отриманих стороною обвинувачення речей, у межах підготовки до проведення огляду необхідно підготувати відповідну фото-техніку, освітлювальні прилади, штативи тощо.

Якщо досліджуваний об'єкт був належним чином запакований, на початку огляду фіксується спосіб його пакування та процес розпакування. Указані дії необхідні для підтвердження автентичності та незмінності дослідженого об'єкта.

У межах загальної стадії робочого етапу огляду речей встановлюються загальні ознаки таких об'єктів: зовнішній вигляд, матеріал, розмірні характеристики, вага, тип та найменування об'єкта (якщо відомо) тощо. Унаслідок візуального сприйняття, відчуття на дотик, вимірювання і зважування досліджуваного об'єкта, наведені дані відбиваються у свідомості суб'єкта дослідження. Надалі ці відомості мають обов'язково бути зафіксовані в описовій частині протоколу процесуальної дії у текстовому вигляді. Вимірювальні засоби та допустимі при вимірюванні відхилення (допуски) обираються залежно розмірів досліджуваного об'єкта. З цією метою можуть використовуватися штангенциркулі, лінійки, рулетки тощо; для вимірювання великогабаритних об'єктів – рулетки, лазерні дальноміри, тахеометри та ін.

Крім того, на цьому етапі процесуальної дії необхідно здійснити фото-фіксування загального вигляду та загальних розмірних характеристик досліджуваного об'єкта. Для наочного фіксування зовнішнього вигляду та розміру макрооб'єктів доцільно застосовувати вимірювальний метод фотозйомки з використанням масштабних лінійок, а для великогабаритних об'єктів – з використанням лінійних чи площинних масштабів. Оглядуваний об'єкт має бути зафіксований у всіх основних проєкціях, тобто сфотографований з різних сторін. Для отримання фотознімків оптимальної якості рекомендується використовувати якісні сучасні цифрові камери та застосовувати рівномірне (розсіяне) освітлення, а фіксовані об'єкти поміщувати у так звані «фотобокси» або на спеціальні поворотні предметні столики. У випадку, якщо огляд здійснюється за місцем перебування об'єкта, невід'ємного від навколишньої обстановки, або за місцем зберігання великогабаритного об'єкта, додатково може здійснюватися орієнтуюча, оглядова, та вузлова фотозйомка, а також прив'язка місця проведення процесуальної дії до навколишніх статичних об'єктів та GPS-координат.

Перспективним методом наочно-предметного фіксування загального вигляду досліджуваних матеріальних об'єктів є 3D-сканування, яке полягає у безпосередній фіксації зовнішніх просторових ознак об'єкта за допомогою спеціального програмно-апаратного комплексу, з подальшим формуванням цифрової тривимірної моделі об'єкта. Детальне 3D-фіксування криміналістично значущих об'єктів може здійснюватися з використанням 3D-сканерів загального призначення, або спеціалізованих пристроїв. Отримані у такий спосіб детальні цифрові 3D-моделі криміналістично значущих об'єктів поміщуються на носії комп'ютерних даних та додаються до протоколу огляду як самостійні додатки [13, с. 424-425].

У ході детальної стадії робочого етапу огляду речей встановлюються їх специфічні, індивідуалізуючі ознаки: розмірні характеристики, форма, матеріал, забарвлення окремих елементів; позначки, написи та маркування; дефекти, пошкодження та сліди нашарування тощо. Перелічені ознаки мають бути послідовно досліджені, описані в протоколі та наочно зафіксовані. Порядок їх вивчення обирається особою, яка здійснює огляд: можливий рух справа на ліво чи навпаки, зверху до низу або знизу до верху, за спіраллю, від більших за розмірами елементів до менших тощо.

Залежно від розмірів індивідуалізуючих ознак об'єкта, їх дослідження може здійснюватися як шляхом безпосереднього візуального сприйняття органами відчуття людини, так і з використанням оптичних засобів та методів дослідження. До останніх можна віднести лупи, мікроскопи та інші пристрої оптичного та цифрового збільшення, а також джерела експертного світла. Під час проведення попереднього дослідження окремих речей можливе також і застосування пошукових науково-технічних засобів. Так, ручні металошукачі можуть допомогти виявити металеві елементи чи вставки у структурі предмету, шупи – виявити порожнини, ендоскопічні камери – дослідити вміст таких порожнин тощо. Залежно від індивідуальних особливостей досліджуваних об'єктів, може бути доцільним застосування й інших науково-технічних засобів. Указані пристрої можуть використовуватися як суб'єктом здійснення огляду самостійно, так і залученими спеціалістами.

Варто пам'ятати що один речовий доказ (предмет) може бути носієм низки слідів різного типу: наприклад унаслідок дорожньо-транспортної пригоди можуть утворитися об'єкти, які несуть одночасно сліди механічної та термальної дії, а також сліди біологічного походження тощо. Для виявлення, дослідження та фіксування кожного типу слідів доцільно обирати відповідні науково-технічні засоби. Крім того, під час попереднього дослідження речей потрібно враховувати особливості проведення огляду їх окремих категорій. Зокрема, власну специфіку мають огляди

транспортних засобів, комп'ютерної техніки, зброї, вибухових речовин та пристроїв, речовин біологічного походження тощо.

На указаній стадії огляду здійснюється детальне наочне фіксування окремих елементів оглядуваного предмета. Залежно від розмірів досліджуваних об'єктів доцільним може бути використання методів макро- та мікро- фотозйомки і відеозапису.

На фінальному етапі огляду речей доцільно здійснити фіксування ходу та результатів такої процесуальної дії та належним чином упакувати оглянуту річ. Виходячи зі змісту ст.ст. 104 та 237 КПК України, основною і обов'язковою формою фіксування такого огляду є протоколювання.

У вступній частині протоколу, з урахуванням вимог ч. 3 ст. 104 КПК України, варто указувати місце, час проведення огляду, дані уповноваженої особи, яка його провела, усіх присутніх осіб, зокрема й залучених спеціалістів, застосовані технічні засоби фіксування, їх характеристики та використані носії інформації, відомості щодо повідомлення учасників С(Р)Д про застосування технічних засобів.

На початку описової частини протоколу огляду необхідно навести дані, які ідентифікують оглядуваний об'єкт, джерело його походження, описати його пакування та спосіб розпакування. Далі за текстом протоколу мають бути відображені усі проведені дії та застосовані науково-технічні засоби, а також інформація, яка була отримана від дослідженого об'єкта та кожного його елемента. Виявлені ознаки об'єкта описуються від загальних до окремих. Так, у протоколі мають бути указані тип та (за наявності) індивідуальне найменування предмета, його розмірні характеристики та вага, форма, колір, матеріал; наявність, локалізація, форма, колір та розміри окремих частин (елементів), написів, позначок, зображень; наявність, локалізація, форма, колір та розміри пошкоджень, слідів нашарування й інших окремих ознак.

До заключної частини протоколу, з огляду на вимоги п. 3 ч. 3 ст. 104 КПК України, доцільно заносити дані про вилучені речі (якщо огляд був складовою іншої процесуальної дії), спосіб пакування та ідентифікації, виготовлені копії досліджених об'єктів, спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу, а також зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Основною формою додатку до протоколу огляду речей є друківана фототаблиця із фотознімками дослідженого об'єкта. Виготовлені під час проведення процесуальної дії цифрові фотознімки та відеозаписи доцільно помістити на CD-диск або інший носій комп'ютерних даних і доєднати до протоколу як його невід'ємний додаток. Крім того, у межах проведення огляду можливе створення копій або моделей досліджених об'єктів, зокрема й цифрових 3D-моделей. Матеріальні моделі зберігаються в матеріалах кримінального провадження як додатки до протоколу огляду; цифрові моделі поміщуються на носії комп'ютерних даних і також доєднуються до протоколу.

Висновки. Таким чином, обов'язковою умовою надання статусу речових доказів матеріальним об'єктам, які були отримані чи вилучені стороною обвинувачення під час досудового розслідування, є здійснення їх детального огляду. Названий різновид огляду ми визначили як гласну С(Р)Д, яка полягає у безпосередньому цілеспрямованому сприйнятті уповноваженою особою ознак певного матеріального об'єкта з метою отримання чи перевірки відомостей, які мають значення для кримінального провадження.

У межах підготовки до проведення огляду речі доцільно ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, визначити межі огляду, обрати час та місце його проведення, визначити коло учасників та забезпечити наявність необхідних науково-технічних засобів. На загальній стадії робочого етапу огляду речей встановлюються загальні ознаки таких об'єктів, здійснюється фотофіксування їх загального вигляду та розмірних характеристик. У ході детальної стадії робочого етапу дослідження (огляду) речей встановлюються їх специфічні, індивідуалізуючі ознаки: розмірні характеристики, форма, матеріал, забарвлення окремих елементів; позначки, написи та маркування; дефекти, пошкодження та сліди нашарування тощо. На цьому етапі процесуальної дії доцільно здійснити детальне наочне фіксування окремих елементів оглядуваного предмета. Зміст фінального етапу огляду речей полягає у фіксуванні ходу та результатів такої процесуальної дії та належному пакуванні оглянутої речі. Основною формою фіксування ходу та результатів цієї С(Р)Д є протокол, до описової частини якого заносяться усі відомості, отримані від оглянутого об'єкта.

З урахуванням викладеного перспективним видається розроблення тактико-організаційних криміналістичних рекомендацій щодо проведення судового огляду речових доказів у кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бузина С.О., Лук'янова В.О. Особливості огляду транспортного засобу як об'єкта судової транспортно-товарознавчої експертизи. *Молодий вчений*. 2022. № 6 (106). С. 79–82.
2. Чердинцев Ю.Г., Черемнова А.І. До питання тактики огляду місця дорожньо-транспортної пригоди, що сталася в темний час доби. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 6 (47). С. 208–211.
3. Одерій О.В. Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів / О.В. Одерій, С.О. Корона, С.В. Самойлов. Донецьк, 2010. 88 с.
4. Захарова О.В. Особливості проведення огляду вилученої комп'ютерної техніки під час розслідування комп'ютерних злочинів. *Слідча практика*. 2012. № 3. С. 169–175.
5. Манжай О.В. Особливості огляду засобів комп'ютерної техніки. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 3 (74). С. 111–120.
6. Бондар В.С. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї: *метод. реком. для практ. працівн.* Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. 148 с.
7. Коваленко В.В. Організація й тактика огляду вогнепальної зброї та боєприпасів на місці їх виявлення. *Вісник Луганського державного університету імені Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 189–197.
8. Комісарчук Р.В. Особливості тактики огляду місця події при розслідуванні терористичних актів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. № 15, Т. 2. С. 135–138.
9. Матарикіна О.В. Проблемні питання, що виникають у ході огляду місця події: виявлення й вилучення слідів біологічного походження. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Випуск 18. С. 146–153.
10. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В.Ю. Шепітько (голова) та ін. Харків: Право, 2018. 952 с.
11. Весельський В.К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2. С. 151–158.
12. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Мальярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. 384 с.
13. Коваленко А.В. Концептуальні засади використання цифрової 3D моделі як засобу пізнання та відображення ознак кримінального правопорушення. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб.* Вип. 66. С. 420–430.